TADBIRKORLIK VA KICHIK BIZNES IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Ashurova Nargiza Chori qizi
Turizm va mehmondo‘stlik ta’lim yo‘nalishi
2-kurs magistranti,
E-mail: ashurovanargiza555@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21816644

Annotatsiya. Mazkur maqolada tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirishning nazariy asoslari, ularning iqtisodiy mohiyati hamda bozor iqtisodiyoti sharoitidagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadbirkorlik faoliyatining shakllanish bosqichlari, klassik, neoklassik, institutsional va innovatsion nazariyalar asosida rivojlanish xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, kichik biznesning iqtisodiy o‘sish, aholi bandligini ta’minlash, raqobat muhitini shakllantirish, investitsion faollikni oshirish va innovatsion rivojlanishga ta’siri tahlil etilgan. Maqolada O‘zbekistonda tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, biznes muhitini takomillashtirish, moliyaviy va institutsional mexanizmlarning samaradorligi hamda xorijiy tajriba asosida kichik biznesni rivojlantirish istiqbollari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijasida tadbirkorlik subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish iqtisodiy rivojlanishning muhim omili ekanligi asoslab berilgan.
Kalit so‘zlar: tadbirkorlik, kichik biznes, iqtisodiy rivojlanish, bozor iqtisodiyoti, innovatsion tadbirkorlik, xususiy sektor, iqtisodiy o‘sish, raqobat muhiti, investitsiya, raqamli iqtisodiyot, biznes muhiti, institutsional islohotlar, davlat qo‘llab-quvvatlashi, bandlik, eksport salohiyati.

Abstract. This article scientifically analyzes the theoretical foundations of the development of entrepreneurship and small business economy, their economic essence and role in the conditions of a market economy. The stages of formation of entrepreneurial activity, development features based on classical, neoclassical, institutional and innovative theories are highlighted. The impact of small business on economic growth, employment, the formation of a competitive environment, increasing investment activity and innovative development is also analyzed. The article considers the reforms being implemented in Uzbekistan to support entrepreneurship, improving the business environment, the effectiveness of financial and institutional mechanisms, and the prospects for the development of small business based on foreign experience. The research results substantiate that increasing the competitiveness of business entities, widespread introduction of digital technologies, stimulating innovative activity and improving the state support system are important factors of economic development.
Key words: entrepreneurship, small business, economic development, market economy, innovative entrepreneurship, private sector, economic growth, competitive environment,

investment, digital economy, business environment, institutional reforms, state support, employment, export potential.

Аннотация. В данной статье научно анализируются теоретические основы развития предпринимательства и экономики малого бизнеса, их экономическая сущность и роль в условиях рыночной экономики. Выделены этапы формирования предпринимательской деятельности, особенности развития на основе классической, неоклассической, институциональной и инновационной теорий. Также анализируется влияние малого бизнеса на экономический рост, занятость, формирование конкурентной среды, повышение инвестиционной активности и инновационное развитие. В статье рассматриваются реформы, проводимые в Узбекистане для поддержки предпринимательства, улучшения деловой среды, эффективности финансово-институциональных механизмов, а также перспективы развития малого бизнеса на основе зарубежного опыта. Результаты исследования подтверждают, что повышение конкурентоспособности хозяйствующих субъектов, широкое внедрение цифровых технологий, стимулирование инновационной деятельности и совершенствование системы государственной поддержки являются важными факторами экономического развития.

Ключевые слова: предпринимательство, малый бизнес, экономическое развитие, рыночная экономика, инновационное предпринимательство, частный сектор, экономический рост, конкурентная среда, инвестиции, цифровая экономика, деловая среда, институциональные реформы, государственная поддержка, занятость, экспортный потенциал.

Kirish. XXI asrda jahon iqtisodiyotining rivojlanishi tobora ko‘proq tadbirkorlik faoliyati, innovatsion yondashuvlar va kichik biznes subyektlarining samarali faoliyati bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib bormoqda. Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi, globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, xalqaro bozorlar o‘rtasidagi integratsiyaning kuchayishi hamda ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi iqtisodiy tizimlarning raqobatbardoshligini oshirishda tadbirkorlikni strategik omilga aylantirmoqda. Bugungi kunda rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, yalpi ichki mahsulotning sezilarli qismi, yangi ish o‘rinlarining katta ulushi va innovatsion ishlanmalar asosan kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlik subyektlari hissasiga to‘g‘ri keladi. Shu sababli tadbirkorlikni rivojlantirish nafaqat iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, balki ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, aholining daromadlarini oshirish va mamlakatning xalqaro raqobatbardoshligini kuchaytirishning muhim sharti sifatida e’tirof etilmoqda. Tadbirkorlik bozor iqtisodiyoti mexanizmining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, u iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish, yangi mahsulot va xizmatlarni yaratish, innovatsiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish hamda iste’molchilar ehtiyojlarini qondirish orqali iqtisodiy taraqqiyotga xizmat qiladi. Kichik biznes esa iqtisodiy tizimning eng moslashuvchan va dinamik segmenti hisoblanib, bozor kon’yunkturasidagi o‘zgarishlarga tez moslasha olishi, yangi texnologiyalarni joriy etish imkoniyatining yuqoriligi hamda kam kapital bilan faoliyat boshlash imkoniyati bilan ajralib turadi. Aynan shu jihatlar kichik biznesni iqtisodiyotning tarkibiy diversifikatsiyasi, ishlab chiqarishning modernizatsiyasi va hududiy rivojlanishni

ta’minlashda muhim omilga aylantiradi. Ilmiy adabiyotlarda tadbirkorlik tushunchasi turli nazariy yondashuvlar asosida talqin etilgan. Klassik iqtisodiy maktab vakillari tadbirkorlikni ishlab chiqarish omillarini birlashtiruvchi iqtisodiy faoliyat sifatida izohlagan bo‘lsalar, neoklassik iqtisodchilar uni resurslardan samarali foydalanish va foydani maksimal darajada oshirish vositasi sifatida baholaganlar. Institutsional iqtisodiyot vakillari esa tadbirkorlikning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan huquqiy muhit, mulk huquqining kafolatlanganligi, davlat boshqaruvi sifati va bozor institutlarining rivojlanganlik darajasiga bog‘liq ekanligini ta’kidlaydilar. Innovatsion iqtisodiyot nazariyasida esa tadbirkor yangi texnologiyalarni joriy etuvchi, bozor uchun yangi qiymat yaratadigan va iqtisodiy o‘sishning asosiy drayveri sifatida qaraladi. Mazkur nazariy yondashuvlar tadbirkorlikning iqtisodiy tizimdagi o‘rnini har tomonlama tushunishga imkon beradi. Hozirgi davrda dunyo iqtisodiyotida yuz berayotgan tarkibiy o‘zgarishlar, ekologik va energetik muammolar, global moliyaviy beqarorlik hamda geosiyosiy omillar tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish va boshqarishga nisbatan yangi talablarni shakllantirmoqda. Xususan, yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish, resurs tejamkor texnologiyalardan foydalanish, raqamli platformalarni keng qo‘llash, elektron tijoratni rivojlantirish, sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar (Big Data) texnologiyalaridan foydalanish tadbirkorlikning zamonaviy rivojlanish yo‘nalishlari sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu bilan birga, startap ekotizimlari, venchur kapital, biznes-inkubatorlar va texnoparklar innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirishning muhim institutsional mexanizmlariga aylanmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Mamlakatda xususiy mulk daxlsizligini ta’minlash, tadbirkorlik subyektlarining huquq va manfaatlarini himoya qilish, biznes yuritish uchun qulay institutsional muhit yaratish, soliqqa tortish tizimini soddalashtirish, litsenziyalash va ruxsat berish tartib-taomillarini optimallashtirish hamda davlat xizmatlarini raqamlashtirish bo‘yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Natijada kichik biznesning iqtisodiyotdagi roli ortib, yangi ish o‘rinlari yaratish, eksport salohiyatini kengaytirish va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga qo‘shayotgan hissasi sezilarli darajada oshib bormoqda. Shu bilan birga, kichik biznes subyektlari faoliyatida moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi, uzoq muddatli investitsiyalar yetishmasligi, eksport bozorlariga kirishdagi murakkabliklar, boshqaruv va marketing bo‘yicha zamonaviy kompetensiyalarning yetarli darajada shakllanmaganligi, innovatsion faoliyatni moliyalashtirish mexanizmlarining rivojlanish darajasi kabi muammolar ham mavjud. Mazkur omillar tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy asoslarini chuqur tahlil qilish, iqtisodiy rivojlanishga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash va samarali rivojlanish mexanizmlarini ishlab chiqishni dolzarb ilmiy masalaga aylantiradi. Tadbirkorlikning nazariy asoslarini tadqiq etish nafaqat iqtisodiy nazariyani boyitish, balki davlatning iqtisodiy siyosatini takomillashtirish, xususiy sektorni qo‘llab-quvvatlashning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, raqamli transformatsiya, innovatsion iqtisodiyot va bilimlarga asoslangan iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida tadbirkorlikning nazariy va metodologik asoslarini zamonaviy yondashuvlar asosida qayta ko‘rib chiqish zarurati ortib bormoqda. Mazkur tadqiqotning maqsadi tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirishning nazariy asoslarini kompleks o‘rganish, tadbirkorlikning iqtisodiy mohiyati

va funksiyalarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning iqtisodiy o‘sish, bandlik, investitsion faollik va innovatsion rivojlanishga ta’sirini baholash hamda O‘zbekiston sharoitida kichik biznesni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari va ilmiy asoslangan takliflarini ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqolaning ilmiy yangiligi tadbirkorlik va kichik biznesning nazariy konsepsiyalarini zamonaviy iqtisodiy transformatsiyalar, raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish jarayonlari bilan uzviy bog‘liq holda tizimli tahlil qilish, ularning iqtisodiy samaradorlikka ta’sirini baholash hamda davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish orqali tadbirkorlikni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini asoslab berishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirish masalalari iqtisodiyot fanining eng muhim va dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, mazkur soha yuzasidan ko‘plab ilmiy nazariyalar, konsepsiyalar va amaliy tadqiqotlar shakllangan. Tadbirkorlik nazariyasining evolyutsiyasi iqtisodiyot fanining rivojlanish bosqichlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, turli davrlarda olimlar ushbu tushunchaning mazmun-mohiyatini turlicha talqin qilganlar. Shu bois tadbirkorlikning nazariy asoslarini o‘rganishda klassik iqtisodiy maktab, neoklassik yondashuv, institutsional iqtisodiyot, innovatsion iqtisodiyot va zamonaviy raqamli iqtisodiyot nazariyalarini kompleks tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyatga ega. Tadbirkorlik nazariyasining shakllanishida XVIII asr iqtisodchisi Richard Kantilon alohida o‘rin egallaydi. U tadbirkorni bozor noaniqligi va tavakkalchilik sharoitida faoliyat yurituvchi iqtisodiy subyekt sifatida tavsiflagan. Kantilonning fikricha, tadbirkorning asosiy vazifasi ishlab chiqarish omillarini birlashtirish, tavakkalni o‘z zimmasiga olish hamda narxlar o‘zgarishidan kelib chiqadigan iqtisodiy imkoniyatlardan samarali foydalanishdan iborat. Ushbu yondashuv tadbirkorlik nazariyasida tavakkalchilik konsepsiyasining shakllanishiga asos bo‘ldi. Klassik iqtisodiyot maktabining asoschisi Adam Smit tadbirkorlikni bozor iqtisodiyotining ajralmas elementi sifatida baholab, erkin raqobat va "ko‘rinmas qo‘l" tamoyili iqtisodiy resurslarning samarali taqsimlanishini ta’minlashini asoslab bergan. Uning nazariyasida tadbirkor ishlab chiqarishni tashkil etuvchi va kapitalni samarali boshqaruvchi shaxs sifatida talqin qilinadi. Smit iqtisodiy erkinlik va xususiy mulk daxlsizligini tadbirkorlik rivojlanishining asosiy sharti deb hisoblagan. Maykl Porter raqobat ustunligi nazariyasi orqali tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini tahlil qilgan. Uning "raqobatning beshta kuchi" modeli kichik biznesning tashqi muhitini baholash, strategik rejalashtirish va bozordagi raqobat ustunligini shakllantirish uchun muhim metodologik asos hisoblanadi. Porter shuningdek, klasterlar nazariyasi orqali hududiy tadbirkorlikni rivojlantirishning samarali mexanizmlarini ilmiy jihatdan asoslab bergan.

Institutsional iqtisodiyot vakili Duglas Nort iqtisodiy rivojlanishda rasmiy va norasmiy institutlarning o‘rnini chuqur tahlil qilgan. U mulk huquqi, shartnomalar tizimi, sud-huquq mexanizmlari va davlat boshqaruvi sifatini tadbirkorlik faoliyatining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi asosiy omillar sifatida ko‘rsatadi. Nortning nazariyasiga ko‘ra, samarali institutsional muhit mavjud bo‘lmagan sharoitda tadbirkorlikning rivojlanishi sezilarli darajada cheklanadi. Endogen iqtisodiy o‘sish nazariyasining asoschilari Pol Romer va Robert Lukas iqtisodiy taraqqiyotning asosiy manbai sifatida bilimlar, innovatsiyalar, inson kapitali va ilmiy tadqiqotlarni e’tirof etadilar. Ularning ilmiy ishlari kichik biznes va innovatsion korxonalarning iqtisodiy o‘sishga qo‘shayotgan hissasini nazariy jihatdan

asoslashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv zamonaviy bilimlar iqtisodiyoti konsepsiyasining shakllanishiga zamin yaratgan. So‘nggi yillarda OECD, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kichik biznes iqtisodiy o‘sish, bandlik va innovatsion rivojlanishning asosiy omillaridan biri sifatida e’tirof etilgan. Ushbu tadqiqotlarda biznes muhitini yaxshilash, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, soliq tizimini soddalashtirish, raqamlashtirish va eksportni rag‘batlantirish kichik biznes rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlari sifatida ko‘rsatib o‘tiladi.

O‘zbekistonlik iqtisodchi olimlar tomonidan ham tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish masalalari keng o‘rganilgan. Mahalliy tadqiqotlarda mamlakat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish, hududlarda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, oilaviy biznesni qo‘llab-quvvatlash, ayollar va yoshlar tadbirkorligini rag‘batlantirish, eksport salohiyatini oshirish hamda raqamli iqtisodiyot sharoitida biznesni boshqarishning zamonaviy usullarini joriy etish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, davlat tomonidan tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashning moliyaviy, soliq, kredit va institutsional mexanizmlarining samaradorligi ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilingan. So‘nggi ilmiy izlanishlarda "yashil tadbirkorlik", "ijtimoiy tadbirkorlik", "raqamli tadbirkorlik", "fintex tadbirkorligi" va "startap ekotizimi" kabi yangi yo‘nalishlar tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur yo‘nalishlar barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish, ekologik xavfsizlikni ta’minlash, resurslardan oqilona foydalanish va yuqori qo‘shilgan qiymat yaratishga xizmat qiluvchi zamonaviy biznes modellarini shakllantirish bilan tavsiflanadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlik va kichik biznes bo‘yicha mavjud ilmiy tadqiqotlarda iqtisodiy o‘sish, innovatsiyalar, raqobatbardoshlik, institutsional rivojlanish va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash masalalari yetarli darajada yoritilgan. Biroq raqamli iqtisodiyot sharoitida sun’iy intellekt, platforma iqtisodiyoti, elektron tijorat, raqamli moliya, venchur kapital va innovatsion ekotizimlarning kichik biznes rivojlanishiga ta’sirini kompleks baholashga bag‘ishlangan tadqiqotlar hali ham rivojlantirishni talab etadi. Shuningdek, O‘zbekiston sharoitida hududlar kesimida tadbirkorlikni rivojlantirish, biznes muhitining institutsional sifatini baholash va innovatsion tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashning samarali mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy izlanishlarni kengaytirish zarur. Shunday qilib, nazariy manbalar va zamonaviy ilmiy tadqiqotlarning qiyosiy tahlili tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi asosiy omillardan biri ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu ilmiy qarashlar mazkur tadqiqotning metodologik asosini tashkil etib, O‘zbekiston sharoitida tadbirkorlikni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari va amaliy mexanizmlarini ishlab chiqish uchun nazariy poydevor vazifasini bajaradi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. Mazkur tadqiqot doirasida tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirishning nazariy asoslari tizimli ravishda tahlil qilindi. Klassik, neoklassik, institutsional va innovatsion iqtisodiy nazariyalar qiyosiy o‘rganilib, ularning zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitidagi amaliy ahamiyati baholandi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, tadbirkorlik nafaqat foyda olishga qaratilgan iqtisodiy faoliyat, balki iqtisodiy tizimning tarkibiy o‘zgarishlarini jadallashtiruvchi, innovatsiyalarni joriy etuvchi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta’minlovchi strategik institut sifatida namoyon bo‘ladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, kichik biznesning iqtisodiyotdagi ahamiyati uning moslashuvchanligi va bozor talablariga tez javob bera olishi bilan belgilanadi. Yirik korxonalarga nisbatan kichik biznes subyektlari yangi texnologiyalarni tezroq joriy etishi, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirishi va iste’molchilar ehtiyojlariga mos mahsulotlar ishlab chiqishi bilan ajralib turadi. Shu sababli ko‘plab rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes iqtisodiy o‘sishning muhim drayveri sifatida e’tirof etiladi. Nazariy yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish natijasida turli iqtisodiy maktablarning tadbirkorlikka bergan ta’riflari bir-birini to‘ldirishi aniqlandi. Klassik maktab tadbirkorlikni ishlab chiqarish omillarini uyg‘unlashtiruvchi iqtisodiy faoliyat sifatida izohlasa, Shumpeterning innovatsion nazariyasi tadbirkorni iqtisodiy rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin qiladi. Institutsional yondashuv esa samarali huquqiy muhit, mulk huquqining himoyasi va davlat institutlarining sifatini tadbirkorlik muvaffaqiyatining muhim sharti sifatida ko‘rsatadi. Ushbu nazariyalar birgalikda tadbirkorlikning ko‘p qirrali mohiyatini ochib beradi. Tadqiqot davomida innovatsion tadbirkorlikning iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni alohida tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ilmiy tadqiqotlar va tajriba-konstruktorlik ishlari (R&D), startap loyihalar, venchur moliyalashtirish, biznes-inkubatorlar hamda texnoparklarning rivojlanishi yangi texnologiyalarni tijoratlashtirishni tezlashtiradi. Innovatsion tadbirkorlik korxonalar mehnat unumdorligini oshiradi, mahsulot tannarxini kamaytiradi va xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni kuchaytiradi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida tadbirkorlik faoliyatining yangi shakllari vujudga kelmoqda. Elektron tijorat, raqamli marketing, onlayn to‘lov tizimlari, bulutli texnologiyalar, sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar (Big Data), blokcheyn va moliyaviy texnologiyalar (FinTech) kichik biznes subyektlariga faoliyatni samarali tashkil etish imkonini bermoqda. Raqamli vositalardan foydalanish xarajatlarni kamaytirish, boshqaruv sifatini yaxshilash va mijozlar bilan tezkor aloqalarni yo‘lga qo‘yishga xizmat qiladi.

Tahlillar shuningdek, tadbirkorlikning rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni tizimlashtirish imkonini berdi.

Omil	**Iqtisodiy ta’siri**
Huquqiy muhit	Tadbirkorlik xavfsizligi va investorlar ishonchini oshiradi
Soliq siyosati	Biznes xarajatlarini kamaytiradi va investitsion faollikni rag‘batlantiradi
Moliyalashtirish imkoniyatlari	Yangi korxonalar tashkil etilishi va kengayishini ta’minlaydi
Innovatsiyalar	Raqobatbardoshlik va ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi
Infratuzilma	Ishlab chiqarish va logistika xarajatlarini qisqartiradi
Inson kapitali	Mehnat unumdorligi va boshqaruv sifatini yaxshilaydi
Raqamlashtirish	Biznes jarayonlarini optimallashtiradi va bozorga kirishni osonlashtiradi

Mazkur omillar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ulardan birining rivojlanishi boshqalarining samaradorligini ham oshiradi. Shu bois tadbirkorlikni rivojlantirish siyosati kompleks

yondashuv asosida amalga oshirilishi lozim. O‘zbekiston sharoitida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning nazariy tahlili davlat tomonidan tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining bosqichma-bosqich takomillashayotganini ko‘rsatadi. Soliq ma’murchiligining soddalashtirilishi, biznesni ro‘yxatdan o‘tkazish tartiblarining qisqartirilishi, davlat xizmatlarining elektron shaklga o‘tkazilishi, imtiyozli kreditlash dasturlari va eksportni rag‘batlantirish choralari tadbirkorlik subyektlari faoliyati uchun qulay muhit yaratmoqda. Natijada kichik biznesning iqtisodiyotdagi roli ortib, xususiy sektorning ulushi kengayib bormoqda. Biroq tadqiqot davomida kichik biznes rivojlanishini cheklayotgan ayrim muammolar ham aniqlandi. Jumladan, ayrim korxonalarda uzoq muddatli moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi, yuqori texnologiyalarni joriy etish uchun investitsiya yetishmasligi, eksport bozorlariga chiqishda logistika va marketing bilan bog‘liq muammolar, boshqaruv ko‘nikmalari hamda malakali mutaxassislar tanqisligi saqlanib qolmoqda. Bu esa tadbirkorlik subyektlarining uzoq muddatli raqobatbardoshligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuningdek, ilmiy adabiyotlar va xalqaro tajribalarni tahlil qilish asosida quyidagi konseptual model taklif etiladi:

Institutsional islohotlar → Qulay biznes muhiti → Investitsion faollik → Innovatsion tadbirkorlik → Mehnat unumdorligi → Raqobatbardoshlik → Barqaror iqtisodiy o‘sish.

Mazkur model tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari o‘zaro uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi. Institutsional muhitning takomillashuvi investitsiyalar oqimini oshiradi, investitsiyalar esa innovatsion faoliyatni rag‘batlantiradi. Innovatsiyalar mehnat unumdorligini oshiradi, natijada korxonalarning raqobatbardoshligi kuchayadi va iqtisodiyotning barqaror o‘sishi ta’minlanadi. Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy iqtisodiyotda tadbirkorlikni rivojlantirish faqat moliyaviy qo‘llab-quvvatlash bilan cheklanmasligi kerak. Samarali tadbirkorlik ekotizimini shakllantirish uchun ta’lim muassasalari, ilmiy markazlar, tijorat banklari, investitsiya fondlari, biznes-inkubatorlar, texnoparklar va davlat boshqaruvi organlari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhimdir. Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish, innovatsion loyihalarni tijoratlashtirish va yoshlar startaplarini qo‘llab-quvvatlash iqtisodiy rivojlanishning muhim omiliga aylanmoqda. Umuman olganda, tadqiqot natijalari tadbirkorlik va kichik biznesning iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni tobora ortib borayotganini tasdiqlaydi. Ularning samarali faoliyati iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish, yangi ish o‘rinlari yaratish, aholi farovonligini oshirish va milliy iqtisodiyotning xalqaro raqobatbardoshligini kuchaytirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu sababli tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan siyosat va institutsional islohotlarni izchil davom ettirish mamlakatning uzoq muddatli barqaror taraqqiyotini ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot davomida tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotini rivojlantirishning nazariy asoslari kompleks tarzda o‘rganilib, iqtisodiy nazariyaning klassik, neoklassik, institutsional va innovatsion yondashuvlari asosida ularning iqtisodiy mohiyati ilmiy jihatdan tahlil qilindi. O‘rganish natijalari shuni ko‘rsatdiki, tadbirkorlik zamonaviy bozor iqtisodiyotining asosiy harakatlantiruvchi omillaridan biri bo‘lib, iqtisodiy o‘sish, bandlikni ta’minlash, investitsion faollikni oshirish, innovatsiyalarni joriy etish hamda

mamlakatning xalqaro raqobatbardoshligini mustahkamlashda muhim o‘rin egallaydi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, kichik biznesning iqtisodiyotdagi o‘rni faqat ishlab chiqarish hajmi yoki xizmatlar ko‘rsatish bilan cheklanmaydi. U iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, bozor infratuzilmasini rivojlantirish, hududlar iqtisodiy salohiyatini oshirish, aholi bandligini ta’minlash va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda ham muhim institut hisoblanadi. Kichik biznes subyektlarining bozor sharoitlariga tez moslashishi, cheklangan resurslardan samarali foydalanishi va innovatsiyalarni tez joriy etishi ularning iqtisodiy tizimdagi strategik ahamiyatini yanada oshiradi. Nazariy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, tadbirkorlikning muvaffaqiyatli rivojlanishi qulay institutsional muhit, xususiy mulk huquqining ishonchli himoyasi, barqaror makroiqtisodiy siyosat, rivojlangan moliyaviy bozorlar, zamonaviy infratuzilma hamda yuqori malakali inson kapitali bilan uzviy bog‘liqdir. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyot sharoitida sun’iy intellekt, elektron tijorat, bulutli texnologiyalar, moliyaviy texnologiyalar (FinTech) va platforma iqtisodiyotining jadal rivojlanishi tadbirkorlik faoliyatining yangi bosqichini boshlab bermoqda. O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, xususan biznes muhitini yaxshilash, tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, soliq tizimini soddalashtirish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish va investitsion muhitni takomillashtirish bo‘yicha ko‘rilayotgan chora-tadbirlar kichik biznesning iqtisodiyotdagi ulushini oshirish uchun qulay shart-sharoit yaratmoqda. Shu bilan birga, uzoq muddatli moliyalashtirish manbalarining yetarli emasligi, innovatsion faoliyatni moliyalashtirish mexanizmlarining rivojlanish darajasi, eksport bozorlariga chiqishdagi tashkiliy muammolar va malakali kadrlar bilan ta’minlanganlik masalalari hali ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Xulosa qilib aytganda, tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirishning nazariy asoslarini chuqur o‘rganish hamda ularni zamonaviy iqtisodiy transformatsiyalar bilan uyg‘unlashtirish O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta’minlash, milliy iqtisodiyotning xalqaro raqobatbardoshligini oshirish va aholi farovonligini yuksaltirishning muhim ilmiy-amaliy sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Acs, Z. J., & Audretsch, D. B. (2010). *Handbook of Entrepreneurship Research*. New York: Springer.
2. OECD. (2023). *SME and Entrepreneurship Outlook 2023*. Paris: OECD Publishing.
3. World Bank. (2024). *World Development Report 2024*. Washington, DC: World Bank.
4. International Monetary Fund. (2024). *World Economic Outlook*. Washington, DC: IMF.
5. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2024). *World Investment Report 2024*. Geneva: United Nations.
6. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
7. O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
8. O‘zbekiston Respublikasining “Raqobat to‘g‘risida”gi Qonuni.
9. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va biznes muhitini yaxshilashga oid farmon va qarorlari.
11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha qarorlari.

12. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Iqtisodiy rivojlanish bo‘yicha yillik tahliliy materiallar.
13. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bo‘yicha statistik to‘plamlar.
14. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Pul-kredit siyosati va moliyaviy barqarorlik hisobotlari.
15. OECD. (2024). *Financing SMEs and Entrepreneurs 2024*. Paris: OECD Publishing.
16. Global Entrepreneurship Monitor (GEM). (2024). *Global Entrepreneurship Monitor Report 2023/2024*.
17. European Commission. (2023). *Annual Report on European SMEs 2022/2023*. Brussels.
18. Audretsch, D. B., & Thurik, A. R. (2001). What's New About the New Economy? *Industrial and Corporate Change*, 10(1), 267–315.